

ואז אָרְצַח אתכם

תרגם מגרמנית והוסיף מבוא: אהוד אלכסנדר אבנר

אליזבת בורכרס נולדה בשנת 1926 בחבל הרוהר לאב גרמני ולאם צרפתייה. את שנות מלחמת העולם השנייה עשתה באלזס ואחריה עבדה כמתורגמנית בשירות שלטונות הכיבוש הצרפתי בדרום-מערב גרמניה.

בורכרס, שחייתה בפרנקפורט עד מותה בשנת 2013, הייתה דמות רבת-פעלים ועתירת-זכויות בעולם הספרות הגרמנית שלאחר המלחמה. בראש וראשונה יצאו לה מוניטין כמשוררת שפרצה לתודעה בראשית שנות השישים וששירתה זיכתה אותה בפרסים רבים ובהם פרס הדרלין. היא גם הייתה מתרגמת פורייה מצרפתית, מרוסית, מאנגלית ומאיטלקית, ותרגמה מיצירותיהם של דיראס, פרוור, מיאקובסקי, פרוסט, פושקין, ורבים אחרים. שנים ארוכות שימשה עורכת ראשית בהוצאת זורקאמפ המהוללת ועמדה בקשרי ידידות עם רבים ממשוררי בית-ההוצאה וסופרי ובהם נלי זק"ש ותומאס ברנהרד. "המצפון הספרותי של זורקאמפ" – כך כינה אותה בשעתו זיגפריד אונזלה, המו"ל רב-ההשפעה של ההוצאה.

השירים המובאים כאן לקוחים משני קובצי השירה הראשונים שפרסמה – הראשון ב-1961, השני ב-1967 – קבצים המחזיקים לדעת רבים את מיטב שירתה. שירים קצרים הם, ולשונם התמציתית יש שהיא מעלה על הדעת פזמונות ילדים – בורכרס פרסמה גם ספרי ילדים רבים – ויש שהיא חגיגת-ארכאית. אווירת מסתורין ואימים שרויה עליהם והמוות מושל בהם ביד רמה. ה"נפשות" הפועלות הן בעיקר איתני הטבע: הים, ההר, השלג, הגשם, הרוח. בני האדם מידותיהם נתכווצו והם מומתים, ממיתים, או נעדרים כליל. גם מזלם של בעלי-החיים לא שפר עליהם: הדגיגים ניצודו, היונים התפגרו, ורק החולדות בשיר "עיר נעֶזְבָה" – במין תשליל של האגדה על החלילן מהֶמְלֶךְ – עוד חיות ומעפילות אל הירח (ובקריאה סוריאליסטית פחות: אל פני השטח). וכאן נִגְלָה אולי אחד מעיקרי הפואטיקה המוקדמת של בורכרס: ברבים משירה היא נסוגה מן הכאן-ועכשיו ומפליגה – לרוב בעקיפין, על דרך הרמז בלבד – למחוזות אגדות העם, הרומנטיקה והמיתוס. האם הִדְּיָהם של סזיפוס וסלעו נשמעים בשיר "משל"? האם נרמזת בשיר "ירד השלג" האגדה הגרמנית על הקיסר פרידריך ברברוסה ופמליית אביריו השקועים בתרדמת-נצח במעמקי ההר? האפשר שהמעבורת של כארון שייט-המתים מתגלגלת בגוויית דג ב"עיר נעֶזְבָה"? – ומובלעות כאן עוד אלוזיות כהנה וכהנה. דומה שהנסיגה שבורכרס נסוגה מן המציאות וההפלגה שהיא מפליגה למחוזות שאינם מעוגנים בזמן ובמקום הן-הן דרכה שלה להתמודד עם הקושי הגדול, מטבע הדברים, לכתוב שירה בשפה הגרמנית בשנים שלאחר המלחמה ושלטון הנאצים. ואולי אין תמה שהדוברת-המשוררת בשיר "צעצועים" גומרת אומה בלהט המשחקים והזמרה, לרצוח את פזמונותיה וצעצועיה (ואתם את השירה בכלל?).

משלל הנפשות הפועלות בשירים המובאים כאן שִׁמָּה בורכרס דברים בפיהן של שתיים בלבד. קול אחד הוא קולה של הדוברת בשיר "צעצועים". ואילו הקול האחר? לא ייפלא שהוא קולה של האגדה בשיר "ירד השלג", אגדה שגם רגליים לה והיא שטה במרחבי שירת בורכרס ומתהלכת בה.

הים

קָרַב הַיָּם וּבָא
וְסָל לִי
בְיָדוֹ

דָּגִי דָּגִים דָּגִיגִי דָּגִיגִים

שָׁלַל לְסַעֲדוֹת אַחֲדוֹת
סָב הַיָּם עַל עֲקָבָיו
כִּי אֵין בְּדַעְתּוֹ
לְהַשְׁתַּהוֹת

משל

יֵשׁ שְׁהָהָר
מִשְׁלִיךְ סֵלַע

הַסֵּלַע יִמָּית
אָדָם קִטְנָטָן

אַחַר כֵּךְ מוֹסִיף וּמִתְגַּלְגֵּל
בְּלֶאֱט אֶל הַשָּׁמַשׁ

עיר נְעֻזָּה

נִקְּבוּ הַחֲלוֹנוֹת כְּכַבְּרָה
הָאֲבָנִים רוֹעֲדוֹת מִקֶּר
נִתְּץ הַמַּגֵּדֶל

יוֹנִים מִתְפַּגְּרוֹת בְּכִכְרוֹת

אֶת הָרְחוֹבוֹת רוּחַ כּוֹרֶכֶת עַל סְלִיל
סוֹרְגֵי גֶשֶׁם סוֹגְרִים עַל הַשֶּׁעַר
אֶל הַיָּרֵחַ הַחֲלָדוֹת מַעֲפִילוֹת

גְּוִיָּה שֶׁל דָּג
מְשִׁיטָה אֶת הַשָּׁמֶשׁ
לְצַד הַגֶּדֶה

ירד השלג

יֵרֵד הַשֶּׁלֶג
עַל כַּמָּה רְאשִׁים
יֵרֵד וְהִשְׁתַּעֲשַׁע בָּהֶם

שָׁט וְהִתְהַלֵּךְ קוֹל אֲגָדָה
וְשָׁח: עֲדַת רְאשִׁים זֹו נִלְכְּדָה
בְּתוֹךְ הָהָר
הָהָר טָרוֹף טָרֶפֶם
בְּמַעֲמָקִים
שָׁשִׁלֵּשׁ שָׁנִים עִמָּקָם
שָׁט וּמִתְהַלֵּךְ קוֹל אֲגָדָה
וְשָׁח: עֲדַת רְאשִׁים זֹו נִלְכְּדָה
בְּתִרְדֵּמָה

יֵרֵד הַשֶּׁלֶג
וְחֻטֵּף לוֹ כַּמָּה רְאשִׁים
נִחֻטֵּף גַּם רֹאשׁ זֶה וְגַם זֶה

צעצועים

מִשְׁחָק
בְּבִבּוֹת וּבְסוֹסִים
עֲשׂוּיִים עֵץ
אֵלֹהִי וְאֵלֹהֵי מַעַץ

מִשְׁחָקָת אֲנִי
וּפְזֻמּוֹן מְפֻזָּמָה
מֵאֵין זֶה בְּאֵתִי
וּלְאֵן זֶה אֵלָן
זֶה וְזֶה מַעַץ
מַעַץ

וּלְבָבוֹת
וּלְסוֹסִים
בְּגָדִים
מַעַץ
עֵץ תְּפוּחָה
עֵץ אֶגֶס
עֵץ אֶגֶז³⁸

יְבוֹא יוֹם
וְיִמְאַסּוּ עָלַי
הַפְּזֻמוֹנוֹת
הַמִּשְׁחָקִים
וְאֵז סוֹסוֹן שְׁלִי
וְאֵז פְּזֻמוֹן שְׁלִי
וְאֵז אֶרְצָח אֶתְכֶם

38 שמות העצים בגרמנית – Nussbaum, Birnbaum, Apfelbaum – מעלים על הדעת שמות משפחה יהודיים.